

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	15
1 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ: ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ	17
1.1 Διαστάσεις και παράμετροι διαμόρφωσης των χαρακτηριστικών της τουριστικής ανάπτυξης	17
1.1.1 Χαρακτηριστικά της τουριστικής ζήτησης	19
1.1.2 Τουριστικοί πόροι της χώρας ή της περιοχής	20
1.1.3 Επιρροή των υπαρκτών προτύπων τουριστικής ανάπτυξης στην προσφορά	20
1.1.4 Φορείς, οργανισμοί και κοινωνικό-επαγγελματικές ομάδες που εμπλέκονται στη διαδικασία της τουριστικής ανάπτυξης	20
1.1.5 Τουριστικές Επιχειρήσεις	21
1.1.6 Τουριστική πολιτική (διεθνής, εθνική, τοπική)	21
1.2 Οι επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στην οικονομία, την κοινωνία, τον πολιτισμό και το περιβάλλον	23
1.2.1 Εισαγωγή	23
1.2.2 Επιπτώσεις στην οικονομία	24
1.2.3 Επιπτώσεις στην κοινωνία και τον πολιτισμό	25
1.2.4 Επιπτώσεις στο περιβάλλον	27
1.3 Τα στάδια της τουριστικής ανάπτυξης	29
1.3.1 Εξελικτικό μοντέλο των τριών σταδίων ανάπτυξης	30
Βιβλιογραφία	33
2 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΩΝ ΠΡΟΤΥΠΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	37
2.1 Τα κυριότερα χαρακτηριστικά και οι διαπλοκές των παραγόντων διαμόρφωσης των προτύπων τουριστικής ανάπτυξης	37
2.1.1 Εισαγωγή	37
2.1.2 Χαρακτηριστικά των παραγόντων διαμόρφωσης των προτύπων τουριστικής ανάπτυξης	38
2.1.3 Συνέργιες των παραγόντων διαμόρφωσης των προτύπων τουριστικής ανάπτυξης	39
2.2 Ομάδες παραγόντων που διαμορφώνουν τα πρότυπα της τουριστικής ανάπτυξης, ανάλυση χαρακτηριστικών	41
2.2.1 Διεθνείς ή υπερεθνικοί φορείς και οργανισμοί που σχετίζονται με την τουριστική ανάπτυξη	41

2.2.2	Επιχειρήσεις του ευρύτερου τουριστικού τομέα (tour-operators, ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, αεροπορικές εταιρίες, πρακτορεία κ.λπ.)	42
2.2.3	Πολιτικές συνδεδεμένες άμεσα ή έμμεσα με την τουριστική ανάπτυξη σε επίπεδο υπερεθνικό, εθνικό ή τοπικό	49
2.2.4	Φορείς ή ομάδες συμφερόντων σε εθνικό ή τοπικό επίπεδο	52
2.2.5	Παράμετροι της τουριστικής ζήτησης και προσφοράς σε διεθνές και εθνικό επίπεδο	54
	Βιβλιογραφία	55
3	ΠΡΟΤΥΠΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ: ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΙ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΠΡΟΤΥΠΩΝ	59
3.1	Παράμετροι συγκρότησης και λειτουργίας των προτύπων τουριστικής ανάπτυξης	59
3.1.1	Πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης: αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης τουριστικής ζήτησης και προσφοράς	59
3.1.2	Το πρότυπο ανάπτυξης ως αναπόσπαστο στοιχείο της «τουριστικής περιοχής»	60
3.1.3	Οι πόλοι της προσφοράς (πόροι, υποδομές, υπηρεσίες) και της ζήτησης (τουριστικά ρεύματα) που εμπλέκονται στη διαδικασία της τουριστικής ανάπτυξης	62
3.2	Τα κυριότερα πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης στο σύγχρονο κόσμο	66
3.2.1	Πρότυπο οργανωμένου μαζικού τουρισμού διακοπών	67
3.2.2	Πρότυπο ενταγμένο στο τοπικό αναπτυξιακό πλαίσιο: αστικός τουρισμός, τουρισμός υπαίθρου, γαστρονομικός, οινοτουρισμός	67
3.2.3	Πρότυπο βιώσιμου τουρισμού με χρήση ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού	69
3.2.4	Πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης σε θύλακες	73
3.2.5	Πρότυπο παραθερισμού	74
3.2.6	Πρότυπο εναλλακτικού τουρισμού	74
	Βιβλιογραφία	76
4	ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	79
4.1	Οι λόγοι που επέβαλαν το σχεδιάσμά, τον προγραμματισμό και τη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης	79
4.1.1	Αποτελέσματα της απρογραμμάτιστης τουριστικής ανάπτυξης των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών	80
4.1.2	Η συστηματική μελέτη και έρευνα των επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης	80
4.1.3	Η ιδιαίτερη σημασία που απέκτησε η τουριστική ανάπτυξη για έναν πολύ μεγάλο αριθμό περιοχών και χωρών του κόσμου	81
4.1.4	Η αλλαγή της πολιτικής των tour-operators σε θέματα σχετικά με την τουριστική ανάπτυξη	81
4.1.5	Νέα δεδομένα και χαρακτηριστικά της ζήτησης	82

4.1.6	Επιστημονικός σχεδιασμός και ανάλυση της πορείας ανάπτυξης του τουρισμού	82
4.2	Σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης	83
4.2.1	Βασικά στοιχεία στο σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης	83
4.2.2	Διαδικασίες σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης	84
4.2.3	Επίπεδα σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης	86
4.3	Διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης	89
4.3.1	Διαχείριση των «προϊόντος» τουριστικός προορισμός	90
4.4	Διαχείριση ενός προγράμματος μάρκετινγκ της τουριστικής περιοχής	92
4.4.1	Η συστηματική προβολή της περιοχής	92
4.4.2	Η συγκρότηση ιδιαίτερης διαφημιστικής «εικόνας» της περιοχής	93
4.4.3	Η διαρκής αναζήτηση νέων αγορών και «ομάδων στόχων»	93
4.4.4	Η συνεργασία με κατοίκους, κρατικούς και, ιδιωτικούς φορείς και επιχειρήσεις της περιοχής	93
4.4.5	Η σύνδεση του προγράμματος μάρκετινγκ με τους βασικούς στόχους και σκοπούς του σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής	93
4.5	Διαχείριση των ανθρώπινων πόρων στα πλαίσια της τουριστικής ανάπτυξης	94
4.5.1	Προγράμματα τουριστικής εκπαίδευσης	94
4.5.2	Προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και εξειδίκευσης για όσους ήδη εργάζονται στον τουριστικό τομέα	94
4.5.3	Προγράμματα επιμόρφωσης κατοίκων και τουριστών	94
4.5.4	Προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης	95
4.5.5	Συστηματική μελέτη και έρευνα των χαρακτηριστικών της απασχόλησης στον τουριστικό τομέα	95
	Βιβλιογραφία	96
5	ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ: ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ, ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑΣ	99
5.1	Τουριστικοί Προορισμοί: Το νέο χωρικό και πολιτικό πλαίσιο της ανάπτυξης του τουρισμού	100
5.1.1	Ο διεθνής ανταγωνισμός αυξάνει την σημασία και τον αριθμό των Τουριστικών Προορισμών	101
5.1.2	Η βιωσιμότητα και η προστασία του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς ως βασικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα των σύγχρονων τουριστικών προορισμών	102
5.1.3	Η τοπικότητα ως εργαλείο θεσμικής οικονομικής και αναπτυξιακής ενίσχυσης των τουριστικών προορισμών	103
5.1.4	Η αυτονόμηση του τουρίστα Καταναλωτή συμβάλλει στην ανάδειξη νέων τουριστικών προορισμών	103
5.1.5	Ηλεκτρονικά συστήματα κρατήσεων καθώς και τα συστήματα αξιολόγησης συνέβαλαν στην ανάδειξη των τουριστικών προορισμών	103

5.1.6	Εξειδικευμένοι τουριστικοί πόροι -συχνά συνδεδεμένοι με τις ΕΕΜΤ- συμβάλουν στη συγκρότηση και ανάδειξη τουριστικών προορισμών	104
5.1.7	Οι ομάδες συμφερόντων σε τοπικό επίπεδο ενισχύουν την εδραίωση και ανάπτυξη των τουριστικών προορισμών	104
5.1.8	Η πολιτική των εταιρειών μεταφορών ιδιαίτερα των low-cost συνέβαλε στην ανάπτυξη πολλών προορισμών	105
5.1.9	Τα DMO συνέβαλαν στην αύξηση του αριθμού των τουριστικών προορισμών αλλά στην ανάδειξη της σημασίας της τοπικής διακυβέρνησης	105
5.2	Τοπική διακυβέρνηση σε τουριστικούς προορισμούς: η δύσκολη πορεία προς τη βιωσιμότητα	106
5.2.1	Η συμβολή της βιώσιμης ανάπτυξης στην προώθηση πολιτικών της τοπικής διακυβέρνησης	108
5.2.2	Η σημασία του συμμετοχικού σχεδιασμού	108
5.2.3	Ο μεγάλος αριθμός και τα ειδικά χαρακτηριστικά των ομάδων συμφερόντων οι οποίες εμπλέκονται στις διαδικασίες βιώσιμης ανάπτυξης απαιτεί διεργασίες σχετικές με την καινοτόμο τοπική διακυβέρνηση	109
5.2.4	Ο εντεινόμενος διεθνής ανταγωνισμός ενδυνάμωσε τον ρόλο των DMO στην αναζήτηση διαδικασιών και πολιτικού πλαισίου της τοπικής διακυβέρνησης	109
5.2.5	Η ενδυνάμωση του ρόλου των τουριστικών προορισμών αναδεικνύει τη σημασία της τοπικής διακυβέρνησης ως κυρίαρχου πυρήνα της νέας καινοτόμου τοπικής διακυβέρνησης	111
5.2.6	Η υποβάθμιση των πόρων πολλών τουριστικών περιοχών και προορισμών συνέβαλε στην αναζήτηση νέων μοντέλων διακυβέρνησης σε τοπικό επίπεδο	111
5.2.7	Η ισχυρή επιρροή του προτύπου του οργανωμένου μαζικού τουρισμού στους ώριμους τουριστικούς προορισμούς	112
5.2.8	Η περίπτωση των Ειδικών και Εναλλακτικών μορφών ως κυρίαρχων προϊόντων σε μία τουριστική περιοχή	112
5.2.9	Η ιδιαίτερα σημαντική για την τοπική διακυβέρνηση συζήτηση για το θέμα του υπερτουρισμού (overtourism) σε πολλούς δημοφιλείς προορισμούς	113
	Βιβλιογραφία	114
6	ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	117
6.1	Το περιβάλλον και η προστασία του	117
6.2	Σχέση με άλλες πολιτικές: περιβάλλον και ανάπτυξη	120
6.3	Η σχέση τουρισμού και περιβάλλοντος	122
6.4	Επιπτώσεις του τουρισμού στον τόπο προορισμού	124
	Βιβλιογραφία	127

7	ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	129
7.1	Βασικές έννοιες για την οικολογική βιωσιμότητα και τον τουρισμό	129
7.2	Εισαγωγή	130
7.2.1	Νερό	130
7.2.2	Γη/έδαφος	131
7.2.3	Αέρας	132
7.2.4	Ενέργεια	132
7.3	Επιπτώσεις του τουρισμού στα φυσικά οικοσυστήματα	133
7.3.1	Διαταραχές στη λειτουργία των οικοσυστημάτων	133
7.3.2	Μεταβολές στη δομή των οικοσυστημάτων των βιοκοινοτήτων ή/και μείωση της βιολογικής ποικιλότητας	135
7.3.3	Μείωση του πληθυσμού σπάνιων ειδών	136
7.4	Επιπτώσεις του τουρισμού σε διάφορους τύπους περιοχών	136
7.4.1	Φυσικά πάρκα και προστατευόμενες περιοχές	136
7.4.2	Αγροτικές περιοχές	138
7.4.3	Ορεινές περιοχές	138
7.4.4	Παράκτιες περιοχές	139
	Βιβλιογραφία	141
8	ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΔΟΜΗΜΕΝΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	143
8.1	Εισαγωγή	143
8.2	Επιπτώσεις του τουρισμού στις περιοχές με ιδιαίτερη ιστορική και πολιτισμική αξία	144
8.3	Επιπτώσεις του τουρισμού στην τεχνική υποδομή	146
8.4	Επιπτώσεις του τουρισμού στην οικιστική ανάπτυξη και στην αστικοποίηση	147
8.4.1	Η αστικοποίηση του αγροτικού χώρου από τον τουρισμό στα ελληνικά νησιά	150
8.5	Επιπτώσεις των μεγάλων διοργανώσεων	150
8.5.1	Χαρακτηριστικά των μεγάλων διοργανώσεων	150
	Βιβλιογραφία	157
9	ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	159
9.1	Εισαγωγή	159
9.2	Αρχές για τη βιώσιμη ανάπτυξη του τουρισμού	160
9.3	Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη βιώσιμη ανάπτυξη του τουρισμού	162
9.4	Προσεγγίσεις για μια πολιτική βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης	164
	Βιβλιογραφία	171
10	ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΕ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	173
10.1	Εισαγωγή	173

10.2	Πολιτική για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη των αστικών περιοχών και ειδικότερα των αστικών κέντρων με ιστορική και πολιτισμική αξία	174
10.3	Πολιτική για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη των ορεινών και αγροτικών περιοχών	178
10.4	Πολιτική για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη των παράκτιων περιοχών	182
	Βιβλιογραφία	186
11	ΒΙΩΣΙΜΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΑ ΝΗΣΙΑ	187
11.1	Τα νησιά ως ιδιαίτεροι τουριστικοί προορισμοί	187
11.2	Επιπτώσεις από την ανάπτυξη του τουρισμού	188
11.3	Θέματα πολιτικής για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη στα νησιά	191
	Βιβλιογραφία	197
12	ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ: ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ	199
12.1	Γενικά περί κλιματική αλλαγής	199
12.2	Τουρισμός και κλιματική αλλαγή	200
12.3	Κλιματική αλλαγή και τουριστικοί προορισμοί	202
12.4	Κλιματική αλλαγή και αστικοί προορισμοί	203
	12.4.1 Κλιματική αλλαγή και χειμερινοί (ορεινοί) προορισμοί	203
	12.4.2 Κλιματική αλλαγή και παράκτιοι-νησιωτικοί προορισμοί	204
12.5	Τουρισμός και κλιματική αλλαγή στην Ελλάδα	204
12.6	Στρατηγική για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής	207
	Βιβλιογραφία	210
13	ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΑΣΚΗΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	211
13.1	Εισαγωγή	211
13.2	Πολιτικές και φορείς για την ανάπτυξη του τουρισμού και την προστασία του περιβάλλοντος	212
	13.2.1 Σε διεθνές επίπεδο	212
	13.2.2 Σε εθνικό επίπεδο	214
	13.2.3 Σε τοπικό ή περιφερειακό επίπεδο	215
13.3	Φορείς που εμπλέκονται στη διαμόρφωση μιας πολιτικής για το βιώσιμο ή αειφόρο τουρισμό	216
13.4	Μέσα και εργαλεία για την επιχειρησιακή εφαρμογή της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης	218
	Βιβλιογραφία	226
14	ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	227
14.1	Η ανάγκη για σχεδιασμό	227
14.2	Αντικείμενο του σχεδιασμού	228
14.3	Ο σχεδιασμός ως διαδικασία	230

14.4	Είδη και χαρακτηριστικά σχεδιασμού	233
14.5	Βασικά στοιχεία στο σχεδιάσμά της τουριστικής ανάπτυξης	235
14.6	Βασικές αρχές σχεδιασμού	236
14.7	Διαδικασία τουριστικού σχεδιασμού	241
14.8	Εργαλεία για το σχεδιάσμά τουριστικής ανάπτυξης	247
14.9	Η πρόληψη επιπτώσεων και η αναζήτηση προτύπων οργάνωσης της τουριστικής ανάπτυξης: βασικό εργαλείο στο σχεδιάσμά	249
	Βιβλιογραφία	252
15	ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ. ΚΥΡΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΑ ΕΠΟΜΕΝΑ ΧΡΟΝΙΑ	255
15.1	Εισαγωγή	255
15.2	Η παγκοσμιοποίηση της τουριστικής ανάπτυξης και ο προβληματισμός για τις διαδικασίες ελέγχου και διαχείρισης των τουριστικών περιοχών	256
15.3	Ο εντεινόμενος ανταγωνισμός αναβαθμίζει τη σημασία του μάρκετινγκ και οδηγεί σε αναζητήσεις διαρκώς και περισσότερων αυστηρών και εξειδικευμένων προτύπων ποιότητας στην παραγωγή και διαχείριση του τουριστικού προϊόντος	258
15.4	Η παραγωγή νέων τουριστικών προϊόντων, σε συνδυασμό με τη συνεχή τμηματοποίηση της ζήτησης, έχουν ως αποτέλεσμα τη μεγάλη αύξηση του αριθμού και του είδους των προσφερόμενων υποδομών και υπηρεσιών στις περιοχές με τουριστική ανάπτυξη	260
15.5	Η ανάδειξη της «τοπικότητας» ως βασικής παράμετρου της τουριστικής ανάπτυξης σε συνδυασμό με την προώθηση σύνθετων και δυναμικών διαδικασιών διαχείρισης της ανάπτυξης του τομέα	262
15.6	Οι ραγδαίες εξελίξεις στην τεχνολογία διαμορφώνουν νέα δεδομένα στην τουριστική ανάπτυξη σε δύο κυρίως πεδία: στις επιλογές των τουριστών και στην παραγωγή νέων τουριστικών προϊόντων	264
15.7	Η συνεχής αναζήτηση διαφορετικών και εξειδικευμένων προτύπων βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, τα οποία θα ανταποκρίνονται στα δεδομένα και τις ανάγκες των διαφορετικών τουριστικών περιοχών	266
	Βιβλιογραφία	268